

Боротьба з безробіттям у Чернігові: досвід 1923 р. (За матеріалами газети «Красное знамя»)

Історія Чернігова у будь-який час – це перш за все історія життя його мешканців – видатних та пересічних, відомих та призабутих, успішних та знедолених. Повсякдення звичайної людини завжди залежить від великих потрясінь епохи, а для дослідників є безцінним джерелом для вивчення та розуміння природи карколомних змін, які відбуваються з плином часу на рідних теренах.

Старовинне місто Чернігів пережило багато подій, завоювань, реформ, були періоди процвітання і занепаду. Часто його жителям доводилося швидко пристосовуватися до нових умов, долаючи труднощі та розчарування. Це стосується і початку 20-х років ХХ ст., коли на Чернігівщині нарешті стихли криваві бої, які точилися за Україну. До влади прийшли більшовики, здійснивши у 1922 р. оформлення нової держави – Радянського Союзу.

З метою подолання економічної руїни, налагодження мирного життя, заспокоєння населення радянська влада запровадила «нову економічну політику», яка поширилась і на губернське місто Чернігів. І хоча місто потихеньку оговтувалось, відновлюючи інфраструктуру, традиційні економічні зв'язки, турбуючись про благоустрій та соціальний спокій, вируюче життя багатьох чернігівців було важким, обтяженим щоденною боротьбою за шматок хліба.

Однією з найбільших проблем міста початку 1920-х рр. було масове безробіття, яке поставило на межу виживання тисячі людей, позбавлених можливості чесно заробляти на життя своєю працею, реалізуючи на користь собі і державі професійні знання, навички, досвід. Живі картини тогочасних реалій постають з усією очевидністю на шпальтах місцевої періодики, подаючи цікаві цифри статистики з безробіття, яскраві замальовки буднів Біржі праці, їдальні, артілей безробітних та аналіз причин і шляхів подолання цього ганебного явища у «селянсько-пролетарському раю». Щоденна губернська газета «Красное знамя», яка виходила значним накладом і була більш-менш доступною за ціною (1 номер на середину 1923 р. коштував 2 крб.), детально і регулярно висвітлювала проблему безробіття в Чернігові, інформуючи та стимулюючи населення до боротьби за робочі місця.

1923 р. видається цікавим для розуміння зазначеної проблеми з огляду на його «непівську» специфіку в контексті зламу політичної та економічної державної стратегії розвитку з урахуванням попереднього досвіду, як вітчизняного, так і зарубіжного, суспільної реакції на зміни. Відбувався пошук нових методів боротьби з безробіттям, які б виявилися конструктивними, популярними серед населення і водночас не розходилися з основними ідеологічними засадами нової влади.

На початок 1923 р. у Чернігові проживало 32 625 ч. Тут працювало 19 підприємств із кількістю працівників 1125 ч. Після проведеної у грудні 1922 р. «чистки» по Біржі праці, коли з обліку були зняті «особи, які не потребували роботи і спекулювали на званні безробітного – торговці і різного роду ділки, а також старші за 60 років», офіційних безробітних налічувалось 1287 ч. Найбільший відсоток припадав на радянських працівників (40 %), чорноробів (20 %), також безробіття вразило значною мірою металістів, будівельників, некваліфікованих працівників тощо. Динаміка безробіття в Чернігові упродовж року була невтішною і демонструвала невпинне зростання кількості населення, яке потребувало допомоги від держави. На 1 лютого число зареєстрованих безробітних зросло до 2357 ч., на 1 березня до 2248 ч., на 1 квітня вже 2698 ч., причому біля 40 % склали жінки.

Проте слід наголосити, що реальна картина безробіття була набагато масштабніша з огляду на той факт, що значна кількість людей, втративши робоче місце, не поспішали реєструватися на Біржі, а намагалися самотужки знайти нову роботу, використовуючи родинні зв'язки та інші можливості. Навіть під час перепису важко було визначити, хто працює офіційно і є платником податків, а хто ухиляється і працює в обхід державної реєстрації. Часто виявлялося, що начебто «безробітні», отримуючи допомогу від держави, непогано заробляють. «Красное знамя» писало: «Виявилось, що перепис викликав тривогу серед непманів, обивательщини та забитої темної маси. Більш за все наполохались колишні домовласники, ремісники, торговці. Уяві цієї публіки під реєстрацією малювалася чи то війна, чи то інша загрозлива небезпека. Перші дні реєстрації викликали багато непорозумінь. Повсюдно на питання перепису давалися невизначені лаконічні відповіді. Не можна було домогтися, чим займається опитуваний, звідки бере засоби до існування. Всюди була одна відповідь: безробітний. Між тим, оточуюча обстановка «безробітного» свідчила про інше. Чоботарі ховали інструмент: ми не чоботарі, ми працюємо так, для своєї родини та для близьких родичів. Те ж саме було й у кравців, які заявляли в один голос, що всі костюми вони готують для себе до свята».

В чому ж причина зростання безробіття попри всі зусилля влади, турботу про населення, повагу до трудового люду? Редакція газети, її робкори на місцях, аналізуючи ситуацію в країні, губернії та безпосередньо в Чернігові, робили висновок, що винні у цьому нові реалії поточного року: «зняття промисловості з держзабезпечення, скорочення потреб держави у військовій промисловості, скорочення штатів», «голодна стихія, що прокотилася країною, і хвиля втікачів з голодуючих губерній», «закриття на Чернігівщині заводів металопромисловості, особливо заводу «Жовтневий молот», майстерень Воєнбуду, закладів ДСНГ, скорочення будівельних робіт, скорочення штатів в установах у зв'язку з районуванням губернії».

Основним центром боротьби з безробіттям в Чернігові залишалася Біржа праці, яка намагалася виконувати функції по реєстрації безробітних, пошуку для них роботи через зв'язок з підприємствами та організацію артілей, майстерень, громадських робіт, а також по наданню допомоги безробітним та їхнім родинам.

Взимку 1923 р. Біржа страждала на погану організованість та цілу низку недоліків. Так, приміщення було затісним для натовпу відвідувачів, які юрбилися біля декількох столів, де сиділи службовці, годинами чекали у черзі в надії на направлення на роботу чи на ордер на безкоштовний обід, або довідку для отримання різноманітних пільг: «З раннього ранку Біржа праці кишить різношерстим натовпом. Біля дерев'яної решітки, що відгороджує столи, тиснява. Тут безробітні усіх професій: робітники фізичної праці, радянські службовці – їх тут більш за всіх – строката суміш різноманітного одягу, немало жінок-робітниць. Починається виклик. На обличчях томливе очікування, декотрі, апатично відмітивши картку, йдуть геть збентежені. Гучним голосом виголошуються прізвища, щасливчик, який отримав роботу, йде з сяючим виглядом, супроводжуваний заздрісними поглядами інших».

Не рідкісним явищем була погана обізнаність у своїх посадових обов'язках службовців Біржі, їхня байдужість до людського горя, небажання напружуватись та поспішати, часто-густо відверте хамство. Один з робкорів газети «Красное знамя» писав: «Наша Біржа праці нагадує будинок для божевільних. Вся маса безробітних юрбиться навколо одного столу. Всі вигукують – Плоскін! Плоскін – молодий парубок років 19 у старій шинелі, працює, стоїть за столом і задовольняє усі потреби безробітних. Поводження його з безробітними гарне, і тому всі лізуть до нього. Не завадило б звернути увагу на Біржу, розташувати її у більш зручному місці та посилити такими працівниками, як Плоскін».

У березні-травні 1923 р. проводилася реорганізація Біржі. Районні відділення були ліквідовані, їхні функції перебравли відділення в окружних

центрах. В Чернігові була створена профсекція розумової діяльності. Реєстрацію почали проводити за основною професією безробітних, відправка на роботу відбувалася спочатку за вимогою наймача, а далі – в порядку жорсткої черговості.

Біржа праці надавала реальну допомогу безробітним, дозволяючи вижити упродовж виснажливого пошуку стабільного заробітку. По-перше, вона з урахуванням освіти, професії, стажу та кон'юнктури ринку робочої сили підбирала нове місце роботи. Проте щастило дуже малому відсотку претендентів. Газета «Красное знамя» писала: «Відправка на роботу жалюгідна. На першу частину лютого відправлено 137 чол.: 3 на швейпром, 8 харчовиків, 3 шкіряника, 3 працівника харчування, 6 працівників гігієни, медсанпраці – 10, хіміків – 1, будівельників – 7, працівників зв'язку – 1, радпрацівників – 55, чорноробів – 70». Багато підприємств скорочували своїх працівників, не маючи можливості приймати нових. Значна кількість підприємств набирала робітників самотужки, не сповіщаючи Біржу про вакантні місця. З 8 лютого в Чернігові була розпочата перевірка усіх закладів та підприємств по «неправильному найму». На 1 березня відправили на роботу «399 душ» (з 2248 безробітних).

По-друге, через реальне зменшення попиту на ринку праці Біржа вдається до створення нових малих підприємств виключно для працевлаштування безробітних. Страхпунктом починає організовуватись мережа артіль і майстерень. До літа 1923 р. було відкрито 2 швейні, меблево-столярну, кошикову, шкіряну, на яку асигнували 3 тис. крб., будівельну на 45 працівників. Всього ці підприємства надали роботу і заробіток біля 200 робітникам. Для порівняння, подібні артілі в усій губернії працевлаштували 400 чоловік. Прожитковий мінімум члена артілі коливався від 150 до 400 крб., причому зарплатня кваліфікованого працівника вдвічі перевищувала оклад некваліфікованого. За даними Ратау в той період на ринку Чернігова вартість 1 пуду картоплі складала 3-4 крб., яловичини – 50-70 крб., сала – 140-160 крб., оселедців – 90-100 крб., цукру – 240-260 крб. За 1 фунт печеного хлібу просили 1 крб., вершкового масла – 15 крб., 1 десяток яєць коштував 5-6 крб., стакан молока 50-60 коп.

І по-третє, ще одним дієвим способом працевлаштувати велику армію безробітних із користю для міста було проведення громадських робіт, які почалися із 15 квітня 1923 р. із настанням сприятливих погодних умов. Плануванням та реалізацією громадських робіт опікувався Губоткомхоз (Губернський відділ комунального господарства). Головним чином це були «земляні роботи, які не потребували спеціальних знань – планування вулиць, облаштування дамб, насипів тощо». До плану увійшло будівництво дамби

через р. Снов біля с. Брусилівка – «робота велика, розрахована на 3 роки». На ці роботи з 15 квітня по 15 жовтня поточного року планували використати «3490 робочих днів у Чернігові, а поза Черніговом – 200 днів із щоденним залученням 55 робітників». Також безробітних планувалося задіяти для боротьби із гусінню та шкідниками лісів, для посадки молодняка (500 осіб), планування та мощення вулиць Леніна та Старокиївської, будівництва та обсіпки мостів, розбирання непридатних будівель та лавок (60-80 чол. щоденно).

Але поки тривав пошук роботи, безробітний мав право на грошову допомогу, якою з кожним місяцем було охоплено все більшу кількість чернігівців. Так, за першу половину лютого 1923 р. грошові виплати були надані 23 безробітним на суму 1381 крб., а вже на початок квітня допомога була надана 242 особам.

Дуже допомагали вижити безкоштовні обіди, які пропонувала їдальня Біржі. Для її відвідування необхідно було отримати відповідний ордер. В одному з квітневих номерів «Красного Знамені» замальовується наступна картина: «Стіл страхпункту обліплений одержувачами допомоги. Здійснюється видача ордерів на безкоштовні обіди. Два співробітники швидко заповнюють обідні ордери на 3 дні поспіль. Так і мигтять у повітрі ордери, які передають з рук в руки. У страхпункті панує жвавий настрій».

Їдальня була, за свідченнями очевидців, дуже скромно облаштованою, проте чистенькою та затишною: «Вивіски немає, та її і не треба: вздовж стін – нехитрі, але чисті столи та лави. Просторо і світло. Навколо столів розташувалася найрізноманітніша публіка: від скромних, проте кокетливих капелюшків до добряче потертих картузів. Трапляються і діти. Тут – метушня: дзвенять тарілки, розливають обід, ріжуть хліб. Зазвичай подають по 80 обідів на день, проте іноді можуть подати до 150. Штат службовців складається з 5 чоловік». Безробітні їли самі або могли брати обіди додому, пригощаючи родину: «У їдальні столи вкриті чистими скатерттинами. Пахне смачно. Всі сміливо вмощуються за стіл, почувуючись, як вдома. На кожному столі – газета «Красное знамя». Ті, хто бере їжу додому, сидять із кошиками та посудом у наступній кімнаті, великій та світлій, суміжній із кухнею. О 2 годині лунає діловий стук у двері – отже видача обідів почалася. Ані тисняви, ані черги – ніхто не поспішає. Службовці – привітні та ласкаво-турботливі. Молодиця у білому халаті-фартуху. Обідали і взяли із собою: без прохань, без поклонів. Благословенна рука, що турбується про безробітних». До кінця лютого їдальня видала близько 500 обідів, на кінець квітня – 3170.

Обід зазвичай викликав у відвідувачів задоволення і схвалення, оскільки був свіжий, поживний, по-домашньому смачний: «У казані –

відмінний здоровий домашній борщ з м'ясом, поряд пшоняна каша з м'ясною підливкою. Хліба дають по пів-фунти на людину». Або «обідають прекрасним ароматним супом та пшоняною кашею, рясно здобреною соусом та шматком гарного, без кісток та жил, м'якого м'яса».

Крім цього, безробітні через Біржу могли отримати пільги по сплаті комунальних платежів, знижку за медичну допомогу у робітничій поліклініці, звільнення від податків. У Чернігові безробітним відпускали безкоштовно по декілька десятків електричних лампочок, декілька відер води в дім тощо. При Біржі існувала і безкоштовна пральня. Також у Чернігові для безробітних «виділили 6 дес. 1000 кв. сажень землі під городи, у тимчасове користування надали коней, плуги та борони. Оренда землі проводилася за рахунок Губвідділу радпрацівників. 1500 крб. витратили на закупівлю насіння». Чернігівські безробітні були прийняті до міжсоюзного клубу, гуртків, читалень міста. Їм видавали безкоштовні квитки на доповіді.

Необхідно зазначити, що особлива практика допомоги безробітним та бідним існувала у чисельній єврейській громаді міста, яка з запровадженням з весни 1923 р. політики «коренізації» по реалізації національних інтересів усіх складових українського етносу, в тому числі і євреїв, абсолютно легально активізувала свою допомогу єврейському населенню Чернігова: «В місті мається єврейський комітет «Євобщестком», який здійснює індивідуальні видачі єврейській бідноті. Видачі 2 рази на тиждень без будь-яких документальних доказів. У маленькій вітальні натовп бідняків, вдів та старих».

Але проблема безробіття полягала ще й в тому, що деякі мешканці Чернігова, потерпаючи від скрути і впавши у відчай, опускалися на самісіньке дно, вели асоціальний спосіб життя, втрачали житло і родини. Працювати з ними було важко, вони не відповідали світлому пропагандистському образу будівельника комунізму, створюючи дискомфорт для оточуючих. Вони були у групі ризику по важким захворюванням, погіршуючи епідеміологічну ситуацію в місті, окрузі та губернії в цілому. Зараження туберкульозом в Чернігові сягало середньої цифри по Україні – 70 %. 22 % міського населення міста хворіли на сифіліс. Декласовані, асоціальні елементи суспільства було важко контролювати, ізолювати, лікувати.

Ще однією суспільною виразкою на тілі губерньського міста була проституція, з якою новоспечена влада намагалася відчайдушно боротися. Іноді жінки не уявляли іншого способу заробити, ніж торгівля власним тілом. 8 березня 1923 р. (День робітниці) було офіційно оголошено днем боротьби з проституцією: «Центральна Рада по боротьбі з проституцією за підписом т. Семашко видала циркуляр, який пропонує усім місцевим радам розгорнути

широку агітаційно-просвітницьку кампанію та інсценувати «Суд над проституткою».

У 1923 р. було скасовано «сухий закон» і дозволено продаж алкогольних напоїв. Чернігівщину захлеснуло повальне пияцтво та самогоноваріння. Саме газета «Красное знамя» стала глашатаєм масштабної кампанії по боротьбі з «зеленим злом», яке вразило в першу чергу людей без стабільної роботи. Відсутність необхідності щодня зранку виходити на роботу і, відповідно, можливість сховатися від осуду сусідів, низька ціна саморобного алкоголю, широкий продаж денатурату, а крім того, смуток, невпевненість у завтрашньому дні, страх перед майбутнім підштовхували безробітних до чарки. Газета писала, що «тепер, на 6-й рік нашої перемоги, після поразки наших ворогів на фронтах, нашому порядку на фронтах мирної боротьби загрожує нове зло: самогон, пияцтво». Відкривався «новий самогонний фронт». За мінімальними підрахунками самогонне «виробництво» на Чернігівщині давало 30-40 тис. відер на місяць. Це ставило Чернігівщину в ряд перших («мало почесна першість!») по самогоноварінню губерній. Містом були розкидані «кубля пияцтва», «таємні кабаки», де за малу плату можна було у будь-який час отримати «життєвий еліксир».

Якщо безробітний, хворий, самотній безхатько опинявся на вулиці, держава могла запропонувати йому ночівлю у відкритих Губвідкомгоспом «нічліжках», одна з яких, «Нічліжний будинок», на перетині вулиць П'ятницької та Муренсона, відкрилася для «біднішої частини Чернігова» 1 березня 1923 р. Чернігівські «нічліжки» мали 71 койко-місце, надавали безкоштовно притулок на ніч та окріп для чаю. У приміщенні не було світла, книг, газет.

Отже, Чернігів у 1923 р. потерпав від масового безробіття, шукав шляхи виходу зі скрутного становища, залучаючи державну допомогу, громадську і приватну благодійність. Попри перші успіхи та розвиток системи соціального захисту громадян, що втратили роботу, динаміка зростання армії безробітних свідчила про серйозні проблеми загальнодержавного масштабу, які потребували ретельного вивчення та негайного вирішення на найвищому рівні.

Джерела та література.

1. Атов. Новое в работе Биржи труда // Красное знамя. – 1923. – № 375. 6 апреля. – С. 3.
2. Безработные в Чернигове // Красное знамя. – 1923. – № 385. 21 апреля. – С. 4.
3. Безработный. На Бирже труда // Красное знамя. – 1923. – № 347. 3 марта. – С. 3.

4. Безработный. Среди безработных // Красное знамя. – 1923. – № 376. 7 апреля. – С. 3.
5. Борьба с безработицей // Красное знамя. – 1923. – № 387. 24 апреля. – С. 5.
6. Борьба с безработицей // Красное знамя. – 1923. – № 403. 21 апреля. – С. 4.
7. Борьба с самогоном // Красное знамя. – 1923. – № 336. 17 февраля. – С. 1.
8. Грановский М. Безработица на Черниговщине // Красное знамя. – 1923. – № 360. 20 марта. – С. 2.
9. И. З. Столовая и прачечная Биржи труда // Красное знамя. – 1923. – № 358. 17 марта. – С. 3.
10. Леп'явко Сергій. Чернігів. Історія міста. – К.: Темпора, 2012.
11. Лечебное дело на Черниговщине. Доклад т. Радина // Красное знамя. – 1923. – № 409. 22 мая. – С. 3.
12. М. И. Городская перепись // Красное знамя. – 1923. – № 372. 3 апреля. – С. 3.
13. М. На Бирже труда // Красное знамя. – 1923. – № 377. 12 апреля. – С. 4.
14. Мироненко А., робкор. По городу. Довести до конца // Красное знамя. – 1923. – № 374. 5 апреля. – С. 3.
15. На рынке (По данным Ратау) // Красное знамя. – 1923. – № 390. 27 апреля. – С. 5.
16. На рынке // Красное знамя. – 1923. – № 372. 3 апреля. – С. 4.
17. Общественные работы // Красное знамя. – 1923. – № 390. 27 апреля. – С. 5.
18. Объявления // Красное знамя. – 1923. – № 344. 1 марта. – С. 4.
19. Организация летних работ // Красное знамя. – 1923. – № 345. 1 марта. – С. 3.
20. Пособия и пенсии // Красное знамя. – 1923. – № 373. 4 апреля. – С. 3.
21. Рабкор С. З. Ко дню работницы // Красное знамя. – 1923. – № 350. 7 марта. – С. 3.
22. Рабочий И. С. Евобщестком работает // Красное знамя. – 1923. – № 354. 11 марта. – С. 6.
23. Районирование Черниговщины // Красное знамя. – 1923. – № 327. 7 февраля. – С. 3.
24. Тайные кабачки // Красное знамя. – 1923. – № 345. 1 марта. – С. 3.
25. Эль. Среди безработных // Красное знамя. – 1923. – № 405. 16 мая. – С. 5.
26. Я-ко Н. Безработные на Черниговщине // Красное знамя. – 1923. – № 343. 27 февраля. – С. 3.
27. Ят-ко Н. На Бирже труда. (Впечатления) // Красное знамя. – 1923. – № 327. 7 февраля. – С. 2.